

**Рецензент, Оңтүстік Қазақстан Медициналық Академиясының
«Жалпы дәрігерлік практика-1» кафедрасының доцент м.а., мед.ғ.к.**

Бектибаева Назипа Шакмановнаның

**6D110200 – «Қоғамдық денсаулық сақтау» мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін ізденуге ұсынылған «Оңтүстік
Қазақстан облысының еңбекке қабілетті жасынан асқан тұргындарына
біріншілік медициналық-санитарлық көмекті (БМСК) оңтайландыру»
тақырыбында дайындалған Ермаханова Жанар Акбаровнаның
докторлық диссертациясына берілген**

РЕЦЕНЗИЯСЫ

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі

Халықтың қартаю мәселелері ғылыми қоғамның жіті назарында. Тұргындардың әлемдік демографиялық құрылымында егде жастағы адамдар үлесінің тұракты түрде өсуі қарттық пен қартаю, қоғамның дамуында егде жастағылардың орнының өзгеруі туралы жаңаша көзқарасты қалыптастырады. ДДҰ болжамдарына сүйенсек, жер шарының халқы алдағы 40 жылда, яғни 2050 жылға қарай 40%, 6,9-дан 9,7 млрд. дейін көбею алдында және бұл көрсеткіш бұрынғыдай туылу есебінен емес, адамдардың ұзақ жасауынан артатын болады. Көріп отырғанымыздай, жалпы әлем бойынша өмір сүрудің ұзаруы, бала туудың азаюы, егде адамдар үлесінің көбеюіне әкеліп отыр. Осыған байланысты еңбекке жарамды халықта демографиялық ауыртпалық түсіп, егде адамдарды қоғамдық өндіріс ісіне қатыстыру өзекті мәселеге айналып отыр.

Бұл мәселе біздің елімізде де нарық экономикасына сәйкес жүріп отыратын әлеуметтік-еңбек қатынастарын реформалау барысында ескерілуі қажет.

Қазақстан Республикасында геронтологиялық (медициналық және әлеуметтік) қызметті одан әрі дамыту және гериатриялық (медициналық) көмекті жетілдіру егде адамдарға жәрдем беруді ұйымдастырудың жеке мәселесі болып табылады.

Егде адамдарға жәрдем беруді ұйымдастыру ісін жетілдіруге бағытталған іс-шаралардың негізгі мақсаты алдағы өмірдің орташа ұзақтығын ұлғайту болуы тиіс, сонымен бірге, еңбек қызметін тоқтатқанға дейінгіден еңбекке қабілетті жастаң жоғары адамның өмір жылдарының сапасы төмен болмауы керек.

Сондықтан Қазақстан Республикасының жеке аймактарында қарт және егде тұргындардың демографиялық сипаттамасын, тұргындардың құрамында алатын үлес салмағы мен олардың әлеуметтік-медициналық ерекшеліктерін анықтап, нақты профилактикалық бағдарламалардың ғылыми негізін жасауға болады.

Докторант Ермаханова Жанар Акбаровнаның жоғарыда аты аталған тақырыптағы еңбегі Оңтүстік Қазақстан (Түркістан) облысы аумағында қалыптасқан карт және егде жастағы тұргындардың аймақтық қалыптасу

зандылықтарын анықтауға және олардың орташа өмір сүру ұзактығын тежейтін және өлім оқиғаларын арттыратын негізгі қатерлі әлеуметтік-гигиеналық, экономикалық және медициналық – биологиялық себептерін нақты анықтауға бағытталған жұмыс. Диссертант еңбегінде қазіргі таңдағы гериатрия саласында туындалған мәселелелерді кешенді, жан-жақты зерттең және зерттеу өзектілігі күмән туғызбайды.

2. Диссертацияға қойылатын талаптар аясындағы ғылыми нәтижелер

Диссертациялық еңбектің мақсаты мен міндеттеріне қарай Оңтүстік Қазақстан (Түркістан) облысының еңбекке қабілетті жастан асқан тұрғындардың орташа өмір сүру ұзактығын тежейтін және өлім оқиғаларын арттыратын негізгі қатерлі әлеуметтік-гигиеналық, экономикалық және медициналық – биологиялық себептер мен ауруларының қалыптасуындағы анықталған. 2007-2017 жылдардағы осы әлеуметтік тұрғындар арасында қалыптасқан өлім оқиғаларына себеп болатын жүрек-қан айналу жүйесі ауруларының қатерлілігі анықталып, жылдан-жылға өсіп келе жатқанын ғылыми негіздел көрсеткен.

Кешенді ғылыми зерттеу барысында бұл аурудың қалыптасуына және жоғарылауына негізінен бірнеше қатерлі себептер алғып келетінін көрсетті. Оның басты себебі облыстағы амбулаторлық-емханалық ұйымдарда жүрек - қан айналу жүйесі ауруларының профилактикасының сапасыз ұйымдастырылуы мен арнайы мамандармен қамтамасыз етілуінің жеткіліксіз екендігін анықтаған. Зерттеу барысында қол жеткізген нәтижелерге қарағанда, карттар арасындағы қатерлі аурулардың көшпілігі дер кезінде анықталмайтын болып шықты. Ал дер кезінде анықталған аурулардың толық диспансерлік бақылауға алынбайтыны және дер кезінде, толыққанды, сапалы медициналық көмек беру жұмысы мүлдем іске асырылмайтыны анықталып отыр.

Осыдан аурулардың көбісі дер кезінде арнайы мамандардың кеңесін алмағанын және толыққанды емдік шаралармен қамтылмайтынын зерделеген. Бұл жағдайда түзеуге тек қана ғылыми тұрғыда негізделген гериатриялық және жүрек - қан тамыр жүйесі ауруларының алдын алу қызметтерін ұйымдастырудың әлеуметтік-гигиеналық мониторингі ғана көмектесе алады.

Осындағы ұсыныстарды диссертациялық еңбегінде қамтылған докторант Ермаканова Жанар Ақбаровнаның окулық құралы амбулаторлық-емханалық дәрігерлер арасында кеңінен таратылып, еңбек ету тәжірибесінде кеңінен қолданылуы тиіс.

3. Диссертацияда қалыптастырылған нәтижелер мен қорытындылардың дәлелділік және деректілік деңгейі

Диссертациялық еңбектегі нәтижелерді, қорытындыларды жоғары дәлелділік және деректілікпен қамтамасыз ету үшін озық әдістемелік тәсілдер қолданылды. Ең бастысы зерттеуге алынған статистикалық жиынтықтар басты және таңдамалы статистикалық жиынтықтар негізінде қалыптастырылды. Таңдамалы статистикалық жиынтықтардың репрезентативтілігі жоғары.

Қорыта келе, диссертацияның тұжырымы мен қорытындысын қалыптастыратын деректілігі жоғары материалдар қолданылды деп айтуға болады.

4. Диссертацияда қалыптастырылған ізденушінің әрбір ғылыми нәтижелерінің, тұжырымдамалары мен қорытындыларының жаңалық дәрежесі

Диссертациялық енбекте қолданылған медициналық - статистикалық әдістердің көмегімен мынандай нақты ғылыми жаңалықтарға қол жеткізген. Оңтүстік Қазақстан (Түркістан) облысындағы аудандарда егде және кәрі жастағы тұрғындардың демографиялық сипаттамасы жасалып, тұрғындардың құрамында алатын үлес салмағы белгіленген. Олардың орташа өмір сүру ұзақтығын тежейтін және өлім оқиғаларын арттыратын негізгі көтерлі әлеуметтік-гигиеналық, экономикалық және медициналық – биологиялық себептер анықталған. Осы әлеуметтік топтың арасындағы өлім оқиғаларына себеп болатын жүрек-қан айналу жүйесі ауруларының көтерлілігі анықталып, олардың өмір сүру ұзақтығын арттыратын инновациялық әлеуметтік-гигиеналық, медициналық-экономикалық шаралар жүйесі белгіленген. Жүрек-қан айналу жүйесі ауруларын ерте даму кезеңін анықтауға, сапалы емдеуге және реабилитациялауға арналған технологияларды ауылдық жерлерде енгізу деңгейі зерделеніп, анықталған.

Диссертант Ж.А. Ермаканованаң ғылыми нәтижелерінің, тұжырымдамалары мен қорытындыларының жаңалық дәрежесін жоғары құрастырган диссертациялық еңбегі нақты ғылыми нәтижелерге негізделген деп айтуға болады.

5. Алынған нәтижелердің ішкі өзара біртұтастырылған бағалау.

Бұл еңбек арнайы құрастырылған ғылыми бағдарламаның көмегімен жүзеге асрылыған. Зерттеудің мақсатын орындау үшін оның міндеттері жасалып, олардың әрбір бағыты белгілі бір нақты мәселелерді шешуге бағытталған. Ал мақсатқа қол жеткізу үшін қойылған міндеттер бір-бірімен тығыз байланыста шешілетін элементтерден тұрады. Бастапқыда егде және кәрі жастағы тұрғындардың демографиялық сипаттамасы жасалып, тұрғындардың құрамында алатын үлес салмағы белгіленді. Олардың орташа өмір сүру ұзақтығын тежейтін және өлім оқиғаларын арттыратын негізгі көтерлі әлеуметтік-гигиеналық, экономикалық және медициналық – биологиялық себептер анықталса, екінші, үшінші, төртінші қойылған мақсатында еңбекке қабілетті жастаң асқан тұрғындардың өмір сүру сапасы мен орташа өмір сүру ұзақтығына тікелей әсер ететін негізгі факторлар мен аурулардың алдын алу үшін ұйымдастыру барысында жіберілген қателіктер анықталды. Бесінші мақсатында өлім оқиғаларына жиі себеп болатын жүрек-қан айналу жүйесі ауруларының қөтерлілігі анықталып, олардың өмір сүру ұзақтығын арттыратын инновациялық әлеуметтік-гигиеналық, медициналық-экономикалық шаралар жүйесі белгіленді.

Докторанттың диссертациялық еңбегінің бір бүтін құрылымын осы нәтижелердің іштей біртұтастығы айқындан отыр.

6. Алынған нәтижелердің өзекті мәселені шешуге бағыттылығы

Диссиденттант Ж.А.Ермаканованаң диссертациялық еңбегін саралтай келе, оның мақсаты мен міндеттері еңбек ету жасынан асқан Оңтүстік Қазақстан (Түркістан) облысы түргындарының арасындағы жүрек - қан тамыр жүйесі ауруларының денгейінің тоқтаусызы өсуінен науқастардың өлімге ұшырауына алып келетін негізгі қауіпті себеп ретінде жүрек - қан тамыр жүйесі ауруларының дұрыс және дер кезінде анықталмауы екендігін нақты дәлелдермен көлтірген.

Сондықтан, осы науқастардың арасында қалыптасқан өлім оқиғаларының көп жылдық динамикасы жоғарылап жатқаны белгілі болды. Бұл өзекті мәселені шешуге бағытталған ұсыныстар гериатриялық және кардиологиялық қызметтің міндеті түрде облыстық, қалалылық, аудандық, ауылдық амбулаторлық-емханалық ұйым дәрігерлерімен қоян қолтық жұмыс істеу көректігін дәлелдейді.

Сонымен қатар, егде және қарт жастағы түргындардың арасындағы кардиологиялық аурулардың алдын алуда міндетті түрде жүрек - қан тамыр жүйесі ауруларын дер кезінде анықтап және тоқтаусызы бақылау орнатып, оларды соматикалық сипаттағы кардиологиялық жергілікті аудандық, ауылдық емханалар мен стационарларда сапалы және толыққанды емдеу қажеттілігін көрсетеді. Бұл жағдай науқастардың психологиясына онды әсер етіп, жүрек - қан тамыр жүйесі ауруларының жүрек миокарды инфаркты және жедел ми қан айналым бұзылсызы тәрізді жиі мүгедектікке әкелетін қауіпті асқынударға айналуына жол бермейді.

Сонымен, диссидентттың қол жеткізген нәтижелері еңбекке қабілетті жастаң асқан түргындар арасында жүрек - қан тамыр жүйесі ауруларының қалыптасуына қосатын үлес салмагын төмендетуге, оған қоса, гериатриялық қызмет пен түргындардың орташа өмір сүру ұзактығын арттыруға арналған аса өзекті мәселені шешуге бағытталған.

7. Диссертациялық еңбектің бекітілген қол жеткізілген нәтижелері мен қорытындылары

Диссертациялық жұмыстың негізгі нәтижелері Scopus мәліметтер базасына кіретін халықаралық басылымдарда, отандық және шетелдік халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда, ҚР Білім және Ғылым Министрлігінің Білім және Ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда диссертациялық жұмыстың негізгі 12 нәтижелері жарық көрген.

8. Диссертацияның мазмұны мен безендірілуі бойынша кемшіліктері

Диссертациялық жұмыстың орындалу барысында кеткен техникалық кемшіліктері кездесті. Бірақ бұл ескертпелер диссертация мазмұнына маңызды әсер етпейді, жөндеуге болатын кемшіліктер деп есептеймін.

9. Қорытынды

Диссиденттант Ермаканова Жанар Акбаровнаның PhD философия докторы дәрежесін ізденуге арналған «Оңтүстік Қазақстан облысының еңбекке қабілетті жасынан асқан тұрғындарына біріншілік медициналық-санитарлық көмекті (БМСК) онтайландыру» атты диссертациялық жұмысы толық аяқталған, ғылыми негізделген, ғылыми еңбек деп санаймын.

Диссертациялық жұмыстың өзектілігі, ғылыми жаңалығы және тәжірибелік маңыздылығы, алынған нәтижелері, талаптарға сай жогары деңгейде орындалғанын ескере отырып Ермаканова Жанар Акбаровна 6D110200 – «Қоғамдық деңсаулық сақтау» мамандығы бойынша PhD дәрежесін беруге лайыкты деп есептеймін.

Рецензент:

**Оңтүстік Қазақстан
Медициналық Академиясының
«Жалпы дәрігерлік практика-1»
кафедрасының доцент м.а.,
мед.ф.к.**

Бектибаева Н.Ш.

КҮ. АТТАРДЫН ҚОЛДАРЫН АЙҚЫНДАЙМЫН
**ОҢТҮСТИК ҚАЗАҚСТАН
МЕДИЦИНА АКАДЕМИЯСЫНЫҢ
КАДРЛЫҚ ҚЫЗМЕТ БӨЛІМІ**